

УДК 330.1

В. О. Круглов,
аспірант, Український державний університет науки і технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-6514-7795>
О. В. Пікуліна,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку та психології,
Український державний університет науки і технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4803-427X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.92

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ГЛОБАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПЕРСПЕКТИВИ

V. Kruglov,
Postgraduate student, Ukrainian State University of Science and Technology
O. Pikulina,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Accounting and Psychology, Ukrainian State University of Science and Technology

THE TRANSFORMATION OF HUMAN CAPITAL IN GLOBALIZATION: GLOBAL AND NATIONAL PERSPECTIVES

У статті розглянуто поняття людського капіталу та наголошено на необхідності його розвитку. Проведено аналіз змін Індексу людського розвитку (ІЛР), як у національному, так і в міжнародному контексті. Виявлено, що країни світу в рейтингу ІЛР поділяються на чотири категорії. Україна входить до групи країн з високим ІЛР, що свідчить про її поступовий розвиток у цьому напрямку. Однак, разом із цим, існують певні виклики, які потребують уваги для подальшого покращення. Ключовою тенденцією розвитку людського капіталу є зміна акценту з "економічної людини" на "соціальну" та "творчу" особистість. Суспільство поступово переходить до розуміння, що не лише економічні показники мають значення, але й соціальний та культурний розвиток людини. Це дає можливість підвищити якість життя і розкрити інтелектуальний та творчий потенціал кожної особистості. Важливою складовою розвитку людського капіталу є посилення соціального компонента. Інвестиції в освіту, охорону здоров'я, культурний розвиток сприяють підвищенню рівня життя населення. Формування людського капіталу, спрямованого на інноваційну діяльність, також набуває особливої важливості. Сучасні економіки потребують людей, здатних до генерування нових ідей та креативного мислення. Освіта і наука відіграють важливу роль у формуванні та розвитку людського капіталу. В умовах глобалізації процес гуманізації освіти стає ще актуальнішим. Освітні інститути мають адаптуватися до нових викликів і вимог ринку праці, сприяючи постійному навчанню протягом життя. Окрім цього, інформаційні технології відіграють важливу роль у формуванні людського капіталу, що сприяє підвищенню продуктивності праці та розширенню доступу до знань. Зміна характеру трудового життя є ще однією ключовою тенденцією в умовах глобалізації. Віртуальний ринок праці, який стає дедалі популярнішим, дає змогу людям працювати дистанційно і використовувати гнучкі форми зайнятості. Це відкриває нові можливості, але водночас ставить певні виклики перед суспільством. Міграція також стає актуальним питанням в умовах глобалізації. Людський капітал стає мобільнішим, а фахівці високої кваліфікації мають можливість працювати в різних країнах. Така мобільність сприяє обміну знаннями і досвідом, але може призводити до відтоку інтелектуальних ресурсів із країн, що розвиваються. У висновках зазначено, що розвиток людського капіталу в умовах глобалізації є ключовим фактором для забезпечення сталого економічного зростання. Інвестиції в освіту, науку та здоров'я є основою для підвищення якості людських ресурсів і забезпечення конкурентоспроможності країн на глобальній арені.

The article discusses the concept of human capital and emphasizes the need for its development. An analysis of changes in the Human Development Index (HDI), both in the national and international context, is carried out. It is found that the countries of the world in the HDI ranking are divided into four categories. Ukraine is in the group of countries with a high HDI, which indicates its gradual development in this direction. However, at the same time, there are certain challenges that require attention for further improvement. The key trend in human capital development is a shift in emphasis from an "economic person" to a "social" and "creative" person. Society is gradually coming to understand that not only economic performance matters, but also social and cultural development. This makes it possible to improve the quality of life and unleash the intellectual and creative potential of each individual. An important part of human capital development is to strengthen the social component. Investments in education, healthcare, and cultural development contribute to raising the living standards of the population. The formation of human capital aimed at innovation is also of particular importance. Modern economies need people capable of generating new ideas and creative thinking. Education and science play an important role in the formation and development of human capital. In the context of globalization, the process of humanizing education is becoming even more important. Educational institutions must adapt to new challenges and labor market demands, promoting lifelong learning. In addition, information technology plays an important role in the formation of human capital, which contributes to increased productivity and access to knowledge. The changing nature of working life is another key trend in the context of globalization. The increasingly popular virtual labor market allows people to work remotely and use flexible forms of employment. This opens up new opportunities, but also poses certain challenges to society. Migration is also becoming a pressing issue in the context of globalization. Human capital is becoming more mobile, and highly skilled professionals have the opportunity to work in different countries. Such mobility facilitates the exchange of knowledge and experience, but can lead to an outflow of intellectual resources from developing countries. The conclusions state that the development of human capital in the context of globalization is a key factor for sustainable economic growth. Investments in education, science and health are the basis for improving the quality of human resources and ensuring the competitiveness of countries on the global stage.

Ключові слова: капітал людський, глобалізаційні процеси, індекс розвитку людського капіталу, інноваційні технології, інвестиційні ресурси, інформаційні технології, міграційні потоки.

Key words: human capital, globalization processes, human capital development index, innovative technologies, investment resources, information technologies, migration flows.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний світ переходить до інноваційно-го шляху соціально-економічного розвитку, що базується на знаннях і вимагає найвищого рівня людського потенціалу. В умовах глобалізації інвестиції в науку, освіту та соціальну сферу набувають ключового соціально-економічного значення, сприяючи відтворенню та накопиченню людських здібностей, професійних компетенцій та економічних можливостей суспільства. Як державні, так і приватні інвестиції спрямовані на якісне покращення структури, змісту та характеру людського капіталу, збагачення професійних знань, набуття нових навичок, поширення досвіду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, а також зміцнення високих моральних якостей працівника. В цьому контексті, системний аналіз процесу формування та використання людського капіталу стає дедалі більш актуальним для прискорення переходу економік країн світу до суспільства знань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній науці зазначеній проблематиці присвячено праці науковців і практиків. Зокрема, Кузьмін О.Є., Шахно А.Ю. [9, 10], Окара Д.В., Чернишев В.Г., Шинкаренко Л.В. [7], Смирнова І.І., Сімаков К.І. [3]. досліджували розвиток людського капіталу України; Сахненко О.І., Сахно І.В. [5], акцентували увагу на важливості інвестування у розвиток людини. Еволюція теорії "людського капіталу" відображена у дослідженнях Дорнбуша Р. [8], Монкретьєна А., Петті У. [6], Рікардо Д., Сміта А., Фішера С., Шмалензі Р., Шульца Т. й інших. Разом з тим більш ґрунтовного дослідження потребують особливості розвитку людського капіталу в умовах глобалізації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження тенденцій і перспектив розвитку людського капіталу на національному та світовому рівні під впливом глобалізаційних процесів.

Таблиця 1. Тенденції індексу людського розвитку, 1990—2021 рр. (група країн з дуже високим рівнем розвитку)

Місце в рейтингу	Назва країни (всього 58 країн)	1990	2000	2010	2012	2014	2015	2018	2021
1	Норвегія	0,850	0,917	0,942	0,942	0,946	0,948	0,951	0,953
2	Швейцарія	0,832	0,889	0,932	0,935	0,939	0,942	0,943	0,944
3	Австрія	0,866	0,898	0,923	0,929	0,933	0,936	0,938	0,939
4	Ірландія	0,763	0,857	0,909	0,902	0,921	0,929	0,934	0,938
5	Німеччина	0,801	0,868	0,921	0,928	0,93	0,933	0,934	0,936
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
55	Уругвай	0,692	0,742	0,773	0,79	0,801	0,800	0,802	0,804
56	Кувейт	0,713	0,786	0,792	0,796	0,799	0,802	0,804	0,803
57	Малайзія	0,643	0,725	0,772	0,781	0,79	0,795	0,799	0,802
58	Барбадос	0,716	0,752	0,782	0,795	0,796	0,797	0,799	0,800
58	Казахстан	0,690	0,685	0,765	0,781	0,793	0,797	0,797	0,800

Джерело: сформовано на основі [4, с. 26—27].

Таблиця 2. Тенденції індексу людського розвитку, 1990—2021 рр. (група країн з високим рівнем розвитку)

Місце в рейтингу	Назва країни (всього 53 країни)	1990	2000	2010	2012	2014	2015	2018	2021
60	Іран	0,577	0,67	0,755	0,781	0,788	0,789	0,796	0,798
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
88	Україна	0,705	0,671	0,733	0,743	0,748	0,743	0,746	0,751
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
112	Молдова	0,651	0,597	0,67	0,684	0,696	0,693	0,697	0,7

Джерело: сформовано на основі [4, с. 26—27].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес розвитку людського капіталу є об'єктом дослідження різних наукових шкіл, зокрема: теорій економічної філософії та соціальної економіки (теорії всебічного розвитку особистості, теорії розвитку культурного та соціального капіталу); соціально-економічних концепцій людського розвитку (теорії освітнього потенціалу, теорії споживчого потенціалу робітників); економічних концепцій розвитку людського капіталу (теорії капіталу, теорії людського капіталу) [1—3].

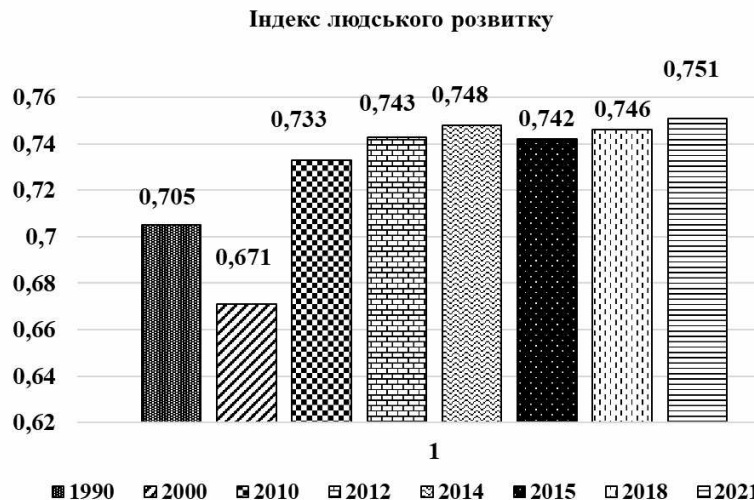
Людський капітал включає знання, навички та здоров'я, які людина накопичує протягом життя, що дозволяє їй реалізовувати свій потенціал як корисного члена суспільства. Інвестування в людей через покращення харчування, охорону здоров'я, забезпечення якісної освіти, створення робочих місць і навчання професійним навичкам сприяє розвитку людського капіталу, що є ключовим фактором для вирішення проблеми крайньої бідності та створення більш соціально згуртованого суспільства [4].

Всесвітній економічний форум оцінює людський капітал за допомогою Індексу людського розвитку (ІЛР). ІЛР — це комплексний показник, який охоплює три основні аспекти

людського розвитку: здатність жити довге і здорове життя (вимірюється середньою тривалістю життя при народженні); можливість здобувати знання (вимірюється середніми роками навчання в школі та очікуваними роками навчання); здатність досягти гідного рівня життя (вимірюється валовим національним доходом на душу населення) [4, с. 1].

Рейтинг ІЛР за 2018 рік охоплює 189 країн і територій. З цих країн 59 належать до групи з дуже високим рівнем людського розвитку (Табл. 1), 53 — з високим, 39 — із середнім, і лише 38 — з низьким рівнем. У 2010 році до групи з низьким рівнем людського розвитку входили 49 країн. Перші п'ять позицій у глобальному рейтингу ІЛР займають Норвегія (0,953), Швейцарія (0,944), Австралія (0,939), Ірландія (0,938) та Німеччина (0,936). Найнижчі п'ять позицій займають Бурунді (0,417), Чад (0,404), Південний Судан (0,388), Центральноафриканська Республіка (0,367) та Нігер (0,354).

Найбільше зростання Індексу людського розвитку (ІЛР) за період з 2012 по 2021 рік спостерігалось в Ірландії, яка піднялася на 13 позицій, а також у Ботсвані, Домініканській Республіці та Туреччині, які покращили свої позиції на 8 місць. Найбільше зниження було зафіксовано в Сирійській Арабській Республіці (втрата 27 позицій), Лівії (26 місць) та Ємені (20 місць) [4, с. 2].

Рис. 1. Індекс людського розвитку України 1990—2021 рр.

Джерело: сформовано на основі [4, с. 27].

Значення ІЛР для України становить 0,751, що є нижчим за середній показник для країн із високим ІЛР (0,751), а також нижчим за середнє значення для країн Європи та Центральної Азії (0,771). Відповідно до зазначеного розподілу, Україна входить до групи країн із високим рівнем ІЛР (Табл. 2).

До цієї ж групи країн входять Туреччина (0,791), Сербія (0,787), Грузія (0,780), Азербайджан (0,757), Вірменія (0,755), Туркменістан (0,706), Узбекистан (0,710) та ін. Протягом 1990—2021 рр. ІЛР в Україні змінився показник (Рис. 1).

У контексті окремих складових Індексу людського розвитку (ІЛР) України можна виділити такі характеристики: очікувана тривалість життя при народженні — 72,1 роки (з 1990 по 2021 рік цей показник зріс на 2,3 роки); середня тривалість шкільного навчання — 15 років (збільшення на 2,2 роки); очікувана тривалість навчання — 11,3 роки (зростання на 2,6 роки); валовий національний дохід (ВНД) на душу населення — 8,13 (збільшення на 9% у період з 2015 до 2021 років).

Огляд динаміки глобального ІЛР за останні тридцять років свідчить про значний прогрес у всіх регіонах та групах людського розвитку. Глобальний ІЛР у 2018 році становив 0,728, що приблизно на 21,7% більше порівняно з 0,598 у 1990 році. Люди у всьому світі живуть довше, отримують кращу освіту та мають більше можливостей для існування. Середня тривалість життя збільшилася на сім років порівняно з 1990 роком, і понад 130 країн забезпечують доступ до початкової освіти.

Варто відзначити, що існує тісний взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку краї-

ни та рівнем розвитку її населення. Це пояснюється тим, що розвинені країни мають більше ресурсів для інвестування в людський капітал — освіту, охорону здоров'я, поліпшення умов праці та створення сприятливого зовнішнього середовища. Водночас, якісний людський капітал сприяє досягненню кращих соціально-економічних результатів.

Аналіз наукових досліджень показує, що економічне зростання і розвиток залежать не лише від людського капіталу, але й від матеріальних активів, а також від факторів, які впливають на продуктивність. Інвестиції в ці сфери взаємодоповнюються і посилюють одна одну. Продуктивність людських ресурсів залежить від наявності матеріальних активів, таких як інфраструктурні об'єкти, обладнання і стабільна, ефективно керована економіка. У свою чергу, фізично здорові та освічені люди здатні заробляти більше і більше інвестувати в матеріальні активи економіки.

Як зазначено у "Доповіді про світовий розвиток 2019: Зміна характеру праці", у сучасному глобалізованому світі рівень затребуваних на ринку праці професійних навичок швидко змінюється, що створює нові можливості та ризики. Без належного розвитку людського капіталу країни не зможуть забезпечити стійке економічне зростання, сформувати контингент працівників, готових до зайняття висококваліфікованих робочих місць майбутнього, та ефективно конкурувати на світовій економічній арені. Витрати на розвиток людського капіталу продовжують зростати. Відповідно до Індексу людського розвитку, оприлюдненого Групою Світового банку у жовтні 2018 року, майже 60% народжених сьогодні дітей демонстру-

ватимуть, у кращому випадку, лише половину продуктивності, яку вони могли б досягти при повноцінній освіті та здоров'ї. Це свідчить про глибоку кризу в сфері людського капіталу і може мати серйозні наслідки для економічного зростання та колективної здатності країн подолати проблему бідності до 2030 року.

Формування людського капіталу в умовах сучасної ринкової економіки набуває нових характеристик: постійне навчання та нерозривний зв'язок освіти з виробничою діяльністю протягом усього періоду трудової діяльності; здатність творчого застосування накопичених знань і навичок для генерування нових ідей; розвиток інноваційної економіки вимагає безперервного навчання та творчих елементів не лише від окремих працівників, а й від колективів підприємств, фірм та організацій.

Узагальнення наукових досліджень дозволяє виділити основні тенденції розвитку людського капіталу в умовах глобалізації:

1. Зміщення акценту з "економічної людини" на "соціальну" і "творчу людину". Соціальна орієнтація світової економіки посилюється, і соціальна сфера зростає швидше за економічну. В розвинених країнах частка витрат на освіту, науку і культуру зростає випереджаючими темпами, що приводить до трансформації соціальних процесів і структури суспільства.

2. Соціалізація розвитку людини: актуалізуються процеси соціалізації інвестицій в людину, соціалізації праці та розподілу результатів праці. Вимірювання ефективності економічних процесів здійснюється через показники, що враховують людський вимір.

3. Формування людського капіталу інноваційної діяльності: з розвитком економіки знань, орієнтованої на інновації, підвищується попит на конкурентоспроможний людський капітал, здатний до творчого мислення та генерування нових знань.

4. Зростання ролі освіти і науки як основного чинника розвитку і зміцнення конкурентних позицій держав. Формується глобальна інфраструктура науки та безперервної освіти протягом усього життя, яка ставить за мету гармонізацію процесів глобалізації з функціонуванням національних освітніх систем, створення нового науково-освітнього простору, та забезпечення нових мережевих навчальних співтовариств.

5. Гомогенізація освіти: в глобалізованому світі формуються єдині підходи до якості освіти, що приводить до уніфікації стандартів, параметрів, вимог і норм.

6. Підвищення впливу інформаційних технологій на формування та розвиток людського капіталу: сучасні глобалізаційні процеси висувають нові вимоги до інформаційної компетентності та культури суспільства.

7. Інтеграція держав у глобалізований світ та підвищення конкурентних переваг національних економік вимагають зростання продуктивності суспільної праці та зайнятості людського капіталу.

8. Формування нової моделі трудового життя, яка передбачає трансформацію і створення віртуального ринку праці, створення нових професій і робочих місць, що вимагають інтелектуальної праці, а також поширення гнучких форм зайнятості.

9. Нові глобальні трансформації активізують міграційні процеси і інтенсифікують відтік інтелектуального капіталу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Дефіцит людського капіталу має тенденцію до зростання на фоні швидких глобальних змін у сфері технологій, демографії, нестабільності і кліматичних перетворень.

Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації характеризується зміною акценту з економічного аспекту на соціальний і творчий; актуалізується потреба інвестування в людський капітал, зокрема в освіту, науку, охорону здоров'я та інфраструктуру. Активні переміщення людського капіталу між країнами підсилюються. Інновації, креативність і технологічний прогрес визначатимуть характер праці в майбутньому світовому господарстві, що вимагає якісно нових навичок і вмінь від працівників, затребуваних на ринку праці.

Предметом подальших наукових досліджень стане вивчення впливу людського капіталу на економічний розвиток країни.

Література:

1. Лисак В. Ю., Семендяк В. М. Розвиток людського капіталу: суть, проблеми та перспективи. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 21. С. 548—552.

2. Shultz T. W. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y. 1968. 384 p.

3. Смирнова І. І., Сімаков К. І. Оцінка рівня розвитку людського капіталу України в умовах глобалізації. Економічний вісник Донбасу. 2019. № 1 (55). С. 151—156.

4. Доклад о мировом развитии (ДМР) 2019: Изменение характера труда. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/469061544801350816/pdf/WDR-2019-RUSSIAN.pdf> (дата звернення: 02.12.2019).

5. Сахненко О. І., Сахно І. В. Інвестування у розвиток людини як пріоритетний напрям формування та управління людським капіталом. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 11. С. 50—55.

6. Окара Д. В., Чернишев В. Г., Шинкаренко Л. В. Дослідження розвитку України на підставі індексу глобальної конкурентоспроможності. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 22. С. 84—90.

7. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. М.: Дело ЛТД, 1995. 864 с.

8. Кузьмін О. Є., Шахно А. Ю. Оцінка рівня розвитку людського капіталу України в умовах глобалізації. Економіка та держава. 2018. № 4. С. 7—11.

9. Шахно А. Ю. Закономірності розвитку людського капіталу в умовах глобалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 20. Ч. 3. С. 139—143.

10. Human Development Indicators and Indices: 2018 Statistical Update Team. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-indices-indicators-2018-statistical-update> (дата звернення: 02.12.2019).

References:

1. Lysak, V. Yu. and Semendiak, V. M. (2018), "Development of human capital: essence, problems and prospects", Global and national problems of the economy, vol. 22, pp. 548—552.

2. Shultz, T. W. (1968), Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Science, Great Britain, N.Y., USA.

3. Smirnova, I. I. and Simakov, K. I. (2019), "Assessment of the level of human capital development in Ukraine in the context of globalization", Economic Bulletin of Donbass, vol. 1 (55), pp. 151—156.

4. The World Bank Group (2019), "World Development Report (WDR). The changing nature of work", available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/469061544801350816/pdf/WDR-2019-RUSSIAN.pdf> (Accessed on 02 Aug 2024).

5. Sakhnenko, O. I. and Sakhno, I.V. (2019), "Investing in human development as a priority area for the formation and management of human capital", Investments: practice and experience, vol. 11, pp. 50—55.

6. Okara, D.V, Chernyshev, V. G. and Shynkarenko, L.V. (2018), "Study of Ukraine's develop-

ment based on the Global Competitiveness Index", Global and national problems of the economy, vol. 22, pp. 84—90.

7. Fischer, S., Dornbusch, R. and Schmalenzi, R. (1995), Economics [Economics], Delo LTD, Moscow, Russia.

8. Kuzmin, O. E. and Shakhno, A. Y. (2018), "Assessment of the level of human capital development in Ukraine", Ekonomika ta derzhava, vol. 4, pp. 7—11.

9. Shakhno, A.Y. (2018), "Regularities of human capital development in the context of globalization", Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, vol. 20, no. 3, pp. 139—143.

10. UNDP (2018), "Human Development Indicators and Indices: 2018 Statistical Update Team", available at: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-indices-indicators-2018-statistical-update> (Accessed 02 Aug 2024).

Стаття надійшла до редакції 02.09.2024 р.

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292